

DJELOVANJE KOTARSKOG AGRONOMA VINKA ANZULOVIĆA U EDUKACIJI PUKA ŠIBENSKOG KOTARA IZ BILJNE PROIZVODNJE U RAZDOBLJU 1921–1940.

Boris DORBIĆ

Veleučilište "Marko Marulić" u Kninu, Odjel poljoprivreda krša, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Hrvatska
e-mail: bdorbic@veleknin.hr

Anita PAMUKOVIĆ

Veleučilište "Marko Marulić" u Kninu, Odjel poljoprivreda krša, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Hrvatska
e-mail: apamukovic@veleknin.hr

Milivoj BLAŽEVIĆ

8. dalmatinske udarne brigade 20, 22 000 Šibenik, Hrvatska
e-mail: milivoj.blazevic@gmail.com

IZVLEČEK

Kmetijstvo je bilo v obdobju 1921–1940 najpomembnejša industrijska panoga velikega števila prebivalstva Šibenika in okolice. Na področju tega okraja je bilo najbolj razvito vinogradništvo in vinarstvo. Urbano in posamično izven mestno kmetijstvo je temeljilo na pridelavi zelenjave. Glavni okrajni agronom za območje Šibenika je v bil tem obdobju Vinko Anzulović, kmetijski inženir, ki je pomembno prispeval k razvoju in izobraževanju prebivalstva skozi izvajanje kmetijskih tečajev. Pri svojem delu je Anzulović pokazal inovativnost in pripravljenost za znanstveno delo. Zanj lahko povsem odločno rečemo, da je bil najbolj ploden in najpomembnejši agronomski delavec za izboljšanje zaostalega šibeniškega in dalmatinskega kmetijstva.

Ključne besede: Vinko Anzulović, rastlinska pridelava, izobraževanje, razvoj, okraj Šibenik, Dalmacija

LE ATTIVITÀ DELL'AGRONOMO PRINCIPALE DEL DISTRETTO VINKO ANZULOVIĆ NELL'EDUCAZIONE DELLE MASSE NEL DISTRETTO DI SEBENICO SULLA PRODUZIONE DELLE PIANTE DURANTE IL PERIODO TRA 1921 E 1940

SINTESI

Durante il periodo tra 1921 e 1940 l'agricoltura era il ramo economico principale per un grande numero dei cittadini di Sebenico ed i suoi dintorni. La viticoltura e la produzione di vino erano le più importanti attività nel territorio di questo distretto. L'agricoltura urbana e quella fuori città erano basate sulla produzione degli ortaggi. L'agronomo principale del distretto in quel periodo era Vinko Anzulović, ingegnere in agronomia, il quale ha contribuito significativamente nel campo dello sviluppo professionale e nell'educazione delle masse tramite corsi agricoli. Nel suo lavoro Anzulović ha dimostrato l'innovazione e l'inclinazione verso il lavoro scientifico. Può sicuramente essere considerato come l'agronomo più produttivo e più importante per quanto concerne lo sviluppo dell'agricoltura arretrata di Sebenico e della Dalmazia.

Parole chiave: Vinko Anzulović, produzione delle piante, educazione, sviluppo, distretto di Sebenico, Dalmazia

UVOD

Tijekom druge polovice 18. stoljeća i prvih decenija 19. stoljeća o uzgoju bilja i hortikulturi najviše se raspravljalo u obrazovnim krugovima poljodjelskih akademija u Zadru i Splitu. Radilo se o europskim odrazima u dalmatinskoj zatvorenoj sredini onog pokreta koji je promovirao ideje fiziokratizma pod utjecajem francuskih enciklopedista i tadašnje recentne prirodne znanosti u osvitnu nove ere. Juraj Parčić, svećenik i šibenski plemić, dao je vlastima prijedlog o osnivanju poljodjelske škole u Šibeniku. Želio je da to bude škola ratarskoga tipa, namijenjena običnim težacima na hrvatskom jeziku (Božić-Buzančić, 1993).

Parčićeva podloga za Poljoprivrednu školu u Šibeniku pada u vrijeme Sjeverno-talijanskog fiziokratskog pokreta i probudene svijesti dijela dalmatinskog plemstva i građanske klase u gospodarskom usponu. Za napomenuti je da se u razdoblju od 1780–1806. godine ponajviše u Veneciji i Padovi objavljuju kratki gospodarski traktati više lokalnih radova iz Zadra, Trogira, Splita i Dubrovnika. Većina tih radova odnose se na razmatranja o unapređenju uzgoja poljodjelskog bilja u cilju intenziviranja biljne proizvodnje i proizvodnje hrane uopće. Edukacija neobrazovanog domaćeg težaka i gradskog pučanstva bila je temeljna vodilja ovog kruga koji započinje s Ferićem u Splitu, sve do Bajamontija i Garagnina u Splitu i Trogiru. Rajčica, krumpir, murva itd., neke su od kultura za čiji je uzgoj trebalo educirati nepismeni puk šibenskog i dalmatinskog područja. U svrhu navedenog svećenstvo je trebalo odigrati najvažniju ulogu.

Savjetodavstvo u poljoprivredi ima dugu povijest, koja se temeljila na obrazovanju odraslih, komunikacijskim znanostima, ruralnom te internacionalnom razvoju s uskom povezanošću s poljoprivrednim istraživanjima i praksom (Karbasioun i sur., 2007, prema, Žutinić i Dekanić, 2010).

U spisima zadarskog i šibenskog arhiva, kako Namjestništva, tako i općinske vlasti javljaju se od vremena francuske uprave u Dalmaciji (1806–1813.) razne obavijesti (aviso i notificazione) kao oglasi za pojedina područja poljodjelstva, vrtlarstva i vrtne kulture. Za napomenuti je da se u Šibeniku 1816. godine javlja oglas vezan za „kalemljenje bajama“ (cijepljenje) sa Sicilije (vezano uz promet napolitanske trgovačke flote) kao i uputa za novi način uzgoja jednog kultivara kukuruza u narodu zvanog „Cikvantin“, koji se tada uzgajao u šibenskom priobalju. Najpoznatiji promotori edukacije pučanstva bili su civilno-vojni upravitelji u Dalmaciji toga vremena među kojima se ističu Vincenzo Dandolo i Veter Von Lilienberg. Kao prilog toj edukaciji ističe se tehnologija proizvodnje crnog vina po principima slavnog Bordoauxa (Bordo), potom izvedba i primjena

novog poljskog „vozila“ (Kara) po talijanskoj tehnologiji iz razdoblja 1823–1825. godine, kao i edukacije primjene poljskog alata koji se usavršavao do sredine 19. stoljeća. Taj je pokret u tadašnjim teškim uvjetima pratila i lokalna filantropija većinom iz redova bogatijih trgovaca, brodovlasnika i djelatnika javno-sudske i državne uprave: Roberto Visiani, botaničar, Antonio Fenzi, općinski vještak, Vincenzo Drago, pretor, Vincenzo Giadorou, liječnik, Giovanni Bovan, trgovac i dobrotvor, Carlo de Revere, teatrolog iz Imole u Italiji i šibenski kulturni organizator, Luka Giovalino, svećenik i djelatnik Nahodišta za siromašnu djecu, Danijel Difić (Divnić) bili su istaknutiji filantropi i edukatori na šibenskom području. Divnić je 1857. godine napisao (isto je sačuvano u rukopisu) jedan traktat operat od preko 100 stranica o educiranju u poljoprivredi posebno u tehnologiji proizvodnje vina.

Značajno je napomenuti da su se za poljoprivredne izložbe u Beču, Trstu, Milanu, Parizu, Londonu i drugim europskim centrima šibenčani slali ogledne primjerke svog tehnološkog umijeća, koji su po kvaliteti u to vrijeme slovali kao jedni od najboljih europskih proizvoda iz poljodjelstva (vrhunska vina¹, Maraštinu, liker od višnje Maraske, Maraskino, razna mediteranska ulja, suho voće, obrtni proizvodi od drva i kovine itd.).

Sredinom 19. stoljeća je bilo vrijeme primjene novih propisa i zakona vezanih uz poljoprivredu i educiranje te se može kazati da je tada došlo do napuštanja mnogih odredbi koje su kroz lokalne gradske statute posebno diljem Mediterana regulirale razne aspekte u vezi različitih djelatnosti vezano za opći gospodarski napredak. Od 1869. godine u Dalmaciji je to pojačano po uređenju novog komunalnog sustava koji je kroz novu administraciju općina i kotara omogućio postojanje čitavog niza novih službi kako za civilno-gradske, vojne, lokalno komunalne poslove i službe za unapređenje te praćenje primjena novih recentnih poljodjelskih i drugih otkrića. Osnivanje Vinarskog društva 1872. godine. u Šibeniku i rad Kotarskih službi u proizvodnji omogućuje ubrzani razvoj biljne proizvodnje.

Od 1882. godine bilježe se pokušaji osnivanja poljoprivrednog lista kotarskog agronoma inženjera Petra Biankinija Mastličevića. U dobi od svega 26 godina Biankini je osnovao „*Napredno gospodarsko glasilo-Gospodarski poučnik*“ koji je izlazio dva puta mjesečno na četiri stranice (Dorbić i Temim, 2016, prema Matković, 1993).

Početak 20. stoljeća uslijedila je propast vinogradarstva i masovno iseljavanje stanovništva (Defilippis, 2006).

Štetnik vinove loze (filoksera) je uvjetovao da dio vinograda bude zapušten sve do početka obnove istih, 1904. godine, kada je austrijska vlast podržavala kredit-

¹ Pedo-ekološke prilike pogodovale su vinogradarskoj proizvodnji, a jednostavan transport morem toj proizvodnji je davao tržišni karakter (Defilippis, 1997).

nu dugoročnu obnovu u vinogradarstvu. To je potrajalo sve do 1910. godine. U tom razdoblju kotarski agronom Štrekelj je također radio na edukaciji u maslinarstvu, uzgoju mediteranskog voća i povrća. Tada se javlja i mladi agronom inženjer Vinko Anzulović, koji je djelovao na području općina Sjeverne Dalmacije, a radio je kao općinski i kotarski agronom. Edukacija i savjetodavstvo u poljoprivredi² je dakle rezultat oko „opstanka“ poljoprivredne proizvodnje u više mjesta šibenskog kotara³ iako je društvena situacija bila preteška zbog početka iseljeničkog pitanja koje je u Dalmaciji bilo od prevelikog tereta, naročito siromašenjem prigradskih sela i sve prisutnijom industrijalizacijom. U tom pogledu Šibenik je s tvornicom Sufid od 1903. godine i gotovo s 1000 tvorničkih radnika bio prvo dalmatinsko središte i značajna izvozna luka.

Gospodarski razvoj u poljoprivredi kao rezultat dobre sinergije u edukaciji osjetio se u razdoblju 1897–1912. godine. kao rezultat osnivanja Kotarske poljoprivredne zadruge u lipnju 1897. godine. Zadruga je posjedovala zajmovnu blagajnu koja je 1913. godine imala promet od značajnih 1.500.000 austrijskih kruna (Blažević, 2009).

Služba kotarskog agronoma ustanovljena je odlukama Namjestništva u Zadru nakon 1890. godine. Osnovna zadaća te službe ogledala se u praćenju stručne pomoći i konkretnih prijedloga za edukaciju poljoprivrednog pučanstva u Dalmaciji, posebno u razvoju šibenskog maslinarstva i vinogradarstva. U Šibeniku je do kraja druge austrijske uprave djelovao agronom Štrekelj koji je bio posebno aktivan nakon perioda vinske krize i obnove vinograda, poslije 1945. godine.

EDUKACIJA I STANJE U BILJNOJ PROIZVODNJI NA PODRUČJU ŠIBENSKOG KOTARA U RAZDOBLJU 1921–1929.

Poljoprivreda je bila značajno zanimanje velikog broja građana Šibenika i njegove okolice u međuratnom razdoblju od 1918–1941. godine.⁴ U razdoblju kada se razvija industrija ova je proizvodnja bila utemeljena pretežno na uzgoju vinove loze i masline, a dijelom i na povrćarstvu. Problemi slabo educirano stanovništva za moderni način poljoprivredne proizvodnje nisu dopuštali da se ova grana gospodarstva bolje razvije (Blažević, 2007).

*Veličina posjeda i naslijeđeni kolonatski odnosi limitirali su primjenu suvremenog načina obrade zemljišta, budući da je poljoprivrednik teško mijenjao primitivne oblike obrade tla i nije uvijek rado prihvaćao modernu tehnologiju u toj privrednoj grani (Blažević, 2007, 645).*⁵

No unatoč svemu navedenom ondašnje kotarske vlasti su poticale razvoj poljoprivredne edukacije u okviru svojih mogućnosti. Glavni kotarski agronom za šibensko područje u tom razdoblju je bio Vinko Anzulović, inženjer poljoprivrede, koji je organizirao i vodio tadašnju savjetodavnu službu (Slika 1).

Kotarski agronom inženjer Vinko Anzulović poslove agronoma-savjetodavca obavljao je u Šibeniku od 1904. godine. Rođen je u Jelsi na otoku Braču, dana 05. travnja. 1883. godine. Od oca Jurja i majke Vjekoslave, rođene Jamik. Pučku je školu pohađao u

2 Van Crowder i sur. (1999) analiziraju poljoprivredno obrazovanje s primjerima zemalja u razvoju. Zaključili su da poljoprivredno savjetodavstvo kao put neformalnog obrazovanja, može snažno utjecati na održivi ruralni razvoj tih područja. I u domaćoj literaturi nalazimo radove o razvoju i ulozi poljoprivredne savjetodavne službe (Levaković, 1992; Žimbek i sur. 1993; Žimbek, 1997; Žimbek i Žutinić, 1999, prema Žutinić i Dekanić, 2010).

3 Od 1925. godine uspostavljena je nova teritorijalna organizacija mjesne općinske i kotarske vlasti u Dalmaciji. A do 1929. godine centralna vlast u Dalmaciji bila je u funkciji Velikog župana splitske oblasti. Nakon što je formirana Primorska banovina u Splitu koja je djelovala do 26. 08. 1939. godine kada je formirana Banovina Hrvatska. U sastav šibenskog kotara ulazila su sljedeća mjesta: Skradin, Lozovac, Dubravice, Bribir, Piramatovci, Rupe, Vodice, Tijesno, Murter, Pirovac, Betina, Zaton, Raslina, Bilice, Zablacé, Krpanj, Grebaštica, Primošten, Rogoznica, Vrpolje, Boraja-Vrsno, Perković, Dubrava, Rakovo selo, Konjevrate, Goriš-Brnjica Danilo Biranj, Danilo Kraljice, Zlarin, Prvić Luka, Prvić Šepurine, Kaprije, Žirije, Zlarin itd. Kotarska organizacija vlasti u istom razdoblju imala su i obližnja područja kao npr. Drniš i Knin.

4 Usporedbom popisa u Dalmaciji iz 1910. g. s onim iz 1931. g. uočava se postupno povećanja pučanstva od 17,5% u navedenom razdoblju. U tu statistiku ne ulaze prigradska i seoska mjesta te težački dijelovi grada. 1910. godine aktivnog pučanstva koje se bavilo poljoprivredom je bilo 25. 197 i uzdržavanog 22.382. 1931. godine bilo je 24. 574 aktivnog i 26. 870 uzdržavanog pučanstva koje se bavilo s poljoprivredom. Izvor: Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. III. 1931., sv. IV; Prisutno stanovništvo po glavnom zanimanju, Sarajevo, 1940.

5 Kolonatsvo je postojalo na širem području Šibenika, konkretno površine Donjeg polja, Vrpolja, Jadrtovca, Grebaštica, Bilica i pojedinih mjesta u zagorskom dijelu kotara prema rubnog dijela kotara Drniš. Kolonatsvo se također djelomično zadržalo na šibenskim otocima te u općini Tijesno. Likvidaciju obveza i dugova u provođenju agrarne reforme Šibenika mogao je očekivati težak čije su obveze u odnosu na cijelu isplatu mogle trajati i do 50. godina. Tada je registrirano 1157 kmetova, koji su imali manje vlastite a više zemlje u kolonatsko-zakupnom odnosu. Kolona-kmetova iz podataka u 1902. godini bilo je samo 99, a približno je isto ostalo do objave Zakona o likvidaciji agrarnih odnosa Kraljevine Jugoslavije iz 1930. godine (Blažević, 2007).

6 “U novijoj literaturi ‘poljoprivredno savjetodavstvo’ se determinira kao sustav koji ‘ima svoju primjenu među ruralnim stanovništvom na dobrovoljnoj osnovi i čija je funkcija: (a) prijenos tehnologija u više smjerova za preustroj i razvoj održive poljoprivredne proizvodnje; (b) prijenos upravljačkih vještina za mobilizaciju i organiziranje poljoprivrednih, ruralnih skupina i zajednica; i (c) izgradnja i jačanje sposobnosti lokalnih ljudskih potencijala za upravljanje i primjenu primjerenih strategija poslovanja i pregovaranja-na tržištu kapitala, inputa, marketinških usluga i dr.” (Ponniah i sur. 2008, 65, prema Žutinić i Dekanić, 2010).

rodnom mjestu, a srednju i višu naobrazbu stekao je završivši za inženjera poljoprivrede na Visokoj školi za kulturu tla u Beču (Hochschule für bodenkultur).⁷ Prema usmenim kazivanjima bliže rodbine u obliku sjećanja gđe. Marije Anzulović iz Jelse na otoku Braču bio je osobito nadaren učenik i educiran za obavljanje odgovornih dužnosti.⁸

Također je radio i na kninskom i splitskom području, te se specijalizirao za vinarstvo, ali je postizao i značajne rezultate u unapređenju maslinarstva i voćarstva. Znatno je doprinio u usavršavanju i edukaciji šibenskog teškaka održavanjem raznih tečajeva te brojnim predavanjima i terenskim obilascima kao i obukom o vinarstvu, maslinarstvu, voćarstvu i vrtlarstvu na području Murtera, Vodica, Tijesna, Skradina, Primoštena i Rogoznice, kao i šireg šibenskog kraja.⁹

Da se i u prošlosti ovog područja razmišljalo o obrazovanju „poljoprivrednog puka“, potvrđuju i podaci kotarskog agronoma iz Šibenika gdje se navodi da je Ministar poljoprivrede voda 1924. godine donio rješenje o pozivu na poljoprivrednu konferenciju u Splitu. Konferencija se sazivala iz razloga što je stanje poljoprivrede bilo nesređeno u splitskoj, dubrovačkoj i cetinskoj oblasti, koji su sa istim područjem činile Primorsku banovinu. Veliki župani ovih oblasti su morali organizirati konferenciju u Splitu, Dubrovniku i Cetinju. Na konferenciju su se ciljano pozivali stručnjaci iz raznih grana poljoprivredne struke koji su trebali raspraviti o svim važnijim poljoprivrednim pitanjima te izraditi točan program rada za unapređenje poljoprivrede u ovim područjima. Na skup su bili pozvani poljoprivredni, oblasni i stručni referenti, poljoprivredni tajnici, kotarski ekonomi, upravitelji svih poljoprivrednih škola i državnih rasadnika. Svaki sudionik je morao unaprijed pripremiti elaborat o kojem se raspravljalo i donijelo rješenje. Nadalje, na konferenciju su bili pozvani i narodni predstavnici iz određene oblasti koji u to vrijeme nisu bili odsutni, zatim zastupnike zadružnih saveza, poljoprivrednih udruženja i ribarskih zadruga.¹⁰

U arhivskim spisima, pretežno šibenskog općinskog arhiva kao i u zabilježkama kotarskog agronoma Vinka Anzulovića pronađeni su i spisi koji bilježe terenske obilaskе, prikupljanje podataka i edukaciju o poljoprivredi s raznim uputama korisnim poljoprivredi i konkretnim prijedlozima u poljoprivrednom poduzetništvu.

Stanje u gradu i okolici 1921. godine bilo je teško budući da je opća nestašica prijetila gradskoj prehrani, a nedostatak svih vrsta namirnica nije se mogao nadoknaditi niti raznim trgovačkim transakcijama. Opću sliku tog očajnog stanja na širem gradskom prostoru karakterizira hitna akcija oko formiranja "Suda"¹¹ za suzbijanje skupoće". Zadaća je te građanske inicijative bila da se utvrde najviše cijene najvažnijim vrstama namirnica, odjeće, obuće, ogrjeva i drugih osnovnih potrepština. Zabrana se proglasila kako bi se spriječila špekulacija i trgovina na dug. Predviđene su i stroge kaznene odredbe u slučaju nepoštovanja ovih odredbi (Blažević, 2007, 651).¹²

Uspoređujući podatke iz 1921. godine s podacima iz 1939. godine u Poljoprivrednoj godišnjoj statistici u izdanju Ministarstva poljoprivrede u Beogradu. Podatci za Šibenik pokazuju da je godine 1921, pod žitaricama 5.428 ha, a 1939. godine 7.810 ha, što je bilo vidno povećanje veće od 40%. Ono se većinom odnosilo na šire područje kotara Drniš i Knin. S obzirom na pedološke uvjete ni to povećanje ha pod žitaricama u naravi nije bitno utjecalo na povećanje ukupnih prinosa ratarskih kultura. Vinogradi su povećani neznatno za samo 52 ha u tom razdoblju. Broj stabala maslina 1921. godine iznosio je 508.000. Šibenik je u to vrijeme bio najznačajniji proizvođač ulja s godišnjom proizvodnjom od 930 tona. Godine 1939. ta je proizvodnja značajno rasla i dosegla je 1.552 tone ulja, a to je bilo povećanje od 50% s obzirom na 1921. godinu.¹³

U svom redovitom mjesečnom izvještaju iz 1922. godine, kotarski agronom navodi stanje usjeva šibenskog kotara. Prema njegovim navodima tada nije bilo kiše, većinom su puhalo sjeverni i zapadni suhi vjetrovi te je vegetacija bila u laganom zastoju. Žetva ozimina je bila završena, prinos je bio ispod očekivanja ali statistički podaci nisu bili gotovi za žitarice iz razloga što je jedan dio žita u snopovima ostao na oranicama. Također agronom navodi i problematiku rješavanja putnih troškova. Naime šibenski kotar je imao pet velikih općina s više od 70 sela i 40 zaselaka, a udaljenost od središta Šibenika bila je i 40 kilometara te je putni predujam bio neophodan.¹⁴ Nedostatak novčanih sredstava limitirao je uspješniji rad, ali je evidentno da je ažurni agronom Anzulović uvijek bio na usluzi.

7 Matični ured Jelsa-otok Brač, Matična knjiga rođenih., 09. kolovoza. 2016. godine

8 Kazivanje Ivana Anzulovića, Jelsa-otok Brač. 09. kolovoza. 2016. godine.

9 DAŠI, Zbirka poljoprivrede (dalje: ZP), Izvješće V. Anzulovića Velikom županu splitske oblasti 1924.

10 DAŠI, ZP, *Veliki župan splitske oblasti-Split odio poljoprivrede, Broj 4011/24. Poziv na poljoprivrednu konferenciju u Splitu.*

11 To je bio Sud koji je osnovala talijanska privremena civilna uprava u Šibeniku u kojemu su vojne postrojbe boravile u razdoblju od studenoga 1918. do 16. lipnja 1921. godine. Navedeni sud je bilo više neko građansko tijelo od lokalnih dužnosnika iz trgovačko-industrijskog staleža, a nikako klasična sudska uprava s izvršnim ovlastima iz domene krivičnih djela.

12 Blažević, M. (2007): Poznato je da je Šibenik do sredine 1921. godine bio okupiran od strane talijanske vojske, te zbog toga nije ni mogao biti obuhvaćen prvim statistikama Kraljevine SHS sve do kraja iste godine.

13 Anonymous (1940): Poljoprivredna godišnja statistika 1939. Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, Beograd.

14 DAŠI, ZP, *Ministarstvu poljoprivrede i voda (odelenje za poljoprivredu) Beograd, Izvještaj o stanju useva područj kotara Šibenika, Br: 9758, Br: 4612/III. 27/III. 1922., Šibenik, 20 VII 1922.*

Tablica 1: Podjela zemljišta kotara Šibenik po vrstama za 1925. godinu (DAŠI, Zbirka poljoprivrede, Arhivski fond: Općinsko upraviteljstvo/Kotarsko poglavarstvo Šibenik)

Vrsta zemlje	Površina (ha)	Površina (a)
Oranice	7.625	17
Vrtovi	574	-
Livade	218	-
Pašnjaci	51.101	10
Vinogradi	6.509	-
Voćnjaci	5.257	33
Šume	17.480	-
Ribnjaci	5	-
Plodna zemlja	88.769	60
Neplodna zemlja	7.460	-
Ukupna površina kotara	96.229	60

Redovno se slao izvještaj i Ministarstvu poljoprivrede i voda u Beogradu. Kako se navodi u izvještaju iz 1922. godine u šibenskom kotaru je u travnju bilo kišovito s jakim južnim vjetrovima, bilo je i mjestimice tuče i to bez većih posljedica na uzgajano bilje. Vegetacija je dobro napredovala te nije bilo značajnih bolesti i štetnika. Višnje su stradale tijekom cvatnje od vjetra, no usprkos tome urod je bio povoljan.¹⁵

Za 1923. godinu navodimo podatke gdje kotarski agronom Anzulović bilježi da je stanje usjeva u šibenskom kotaru tijekom navedene godine bilo povoljno. Očekivala se kiša radi poboljšanja prinosa, obzirom na sušu tog ljeta. Na području šibenskog kotara zasijalo se malo zobi, svega 162 ha i to na malim poljoprivrednim parcelama u svrhu ishrane životinja. Sijena je također bilo malo. Livada je shodno statistici bilo 218 ha od čega su najviše bile zasijane djeteline i 'ljekarica' na 20 ha. Na cijeloj površini očekivani prinos u sijenu je bio oko 100- 120 vagona. Također se očekivao i prinos slame od ječma koji je trebao biti dosta dobar.¹⁶

Prema podacima koje za šibensko kotarsko područje 1923. godine donosi Stanko Ožanić, Šibenik je 1922. godine imao 8.234 ha zemljišta pod vinogradima. Pod žitaricama je bilo 5.428 ha zemljišta, a pod pašnjacima 51.100 ha. Podatci o poljoprivrednoj djelatnosti pokazuju izuzetno loš prinos na većini zasadenih kultura. Prevladava

Tablica 2: Prinos voćnjaka u općini Šibenik u 1923. godini (DAŠI, Zbirka poljoprivrede, Arhivski fond: Općinsko upraviteljstvo / Kotarsko poglavarstvo Šibenik, Poljoprivredna statistika (Obrazac 5) za 1923. godinu)

Voćne kulture	Broj stabala	Prinos metr. Centi (100 kg)
Šljive	1.880	169,99
Jabuke	4.510	97,20
Kruške	3.500	109,59
Orasi	3.570	132
Smokve	277.800	13.742,50
Višnje	105.000	-
Bademi	133.320	6.019

pšenica i ječam s malim udjelom zasadenog kukuruza. Nešto bolji je prinos mahunarki, a prihodi od vina su na prvom mjestu prihoda šibenskog seljaka i težaka.¹⁷

Radi usporedbe s gore navedenim daje se Podjela zemljišta kotara Šibenik po vrstama zemljišta za 1925. godinu (Tablica 1).

Premda je međuostalim iz tablice vidljiva dominacija pašnjačkih površina na razini Šibenskog kotara, stočarska proizvodnja nije bila organizirana. Vinogradi, voćnjaci i oranične površine su zauzimale značajnih 19.391 ha. Površine pod vinogradima su smanjene u odnosu na statistiku iz 1923. godine.

U voćarskoj proizvodnji na području tadašnjeg kotara najzastupljenija su bila stabla smokava, višanja i badema (Tablica 2.).

U razdoblju od 25. rujna do 16. listopada 1924. godine kako izvještava agronom Anzulović prinos kukuruza u šibenskom kotaru bio je ispod osrednjeg. Naime, ispod prosječni prinos kukuruza je bio zbog dugotrajne suše tijekom ljeta. Nadalje u izvješću stoji da se počelo sa sjetvom ozimina, a među ostalim započela je i sjetva boba te ozimog graška. Berba grožđa je bila u to vrijeme pri kraju, a općenito je urod bio dobar, grožđe zdravo i gradacija povoljna. Pašnjaci su bili također u dobrom stanju. Urod maslina je također bio dobar.¹⁸ Ta se godina na šibenskom području uzima kao prva uspješna od kada je agronomska služba proradila.

Godine 1924. kotarski agronom je izvještavao o stanju vinogradarstva šibenskog kotarskog područja. Naime, kako se navodi u spisima urod vinograda je bio dobar u količini i kvaliteti ali prodaja vina nije bila zado-

15 DAŠI, ZP, *Ministarstvo poljoprivrede i voda (odelenje za poljoprivredu) Beograd, Izvještaj o stanju useva kotara Šibenika*, Br. 5975, Br. 4612/III. 27/III 1922.

16 DAŠI, ZP, *Komandantu šibenskog vojnog okruga*, Br. 223.

17 OU/KPŠ, br. 811, kut. 397, 8. XI. 1921, *Statistika zemljorada, Žetveni prinos u 1921.*

18 DAŠI, ZP, *Poljoprivredno odjeljenje (Pokrajinske uprave) Split, Izvještaj o stanju usjeva područja Šibenik*, Br. 13668.

Tablica 3: Proizvodnja Vina u Dalmaciji u 1924. godini (Anonymous, 1925)

Područje	Crno vino Proizvodnja hl	Bijelo vino Proizvodnja hl
Šibenik	158.875	54.000
Korčula	90.000	48.600
Split	74.000	18.000
Dubrovnik	57.819	18.000
Benkovac	38.007	15.250
Knin	32.200	10.710
Sinj	13.480	4.000
Kotor	11.750	600

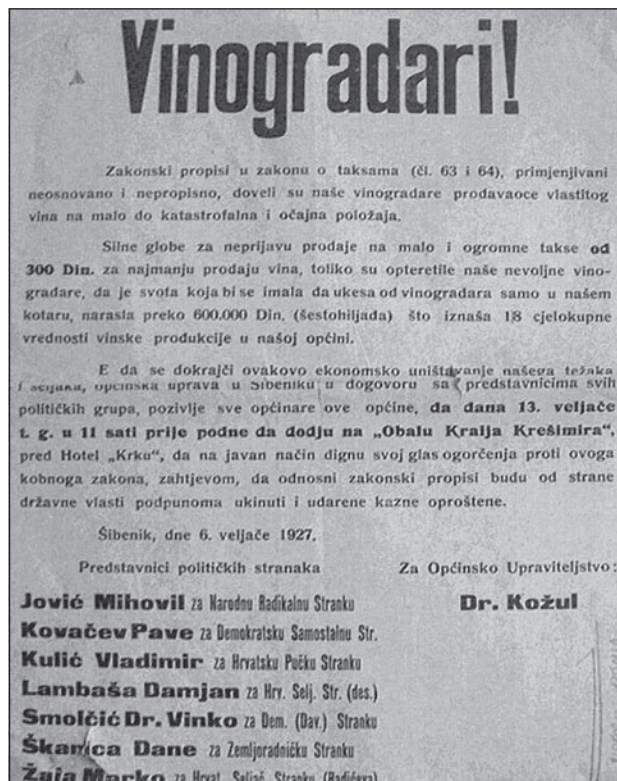
voljavajuća. Vinom se slabo trgovalo, kako se navodi, a nije bilo vinskih trgovaca tako da se nije ništa vina kupovalo. Vinogradari su bili zaduženi a konobe su bile pune vina. Proizvođači nisu imali više sredstava za nabavu mineralnog gnojiva i sredstava za zaštitu bilja. U cijelom kotaru u siječnju je bilo 522 kvintala vina.¹⁹ Šibenik je u pogledu vinskih količina od blizu 27% u Dalmaciji bio centralno područje, jednako tako i u maslinarstvu.

Vinska kriza imala je svoj nastavak kroz jesen 1924. godine. Porezi na vino iznosili su 800-850 dinara. Težaci su najveću nadu za rješavanje teškog socijalnog položaja polagali u organizaciju većeg izvoza bijelog vina u Čehoslovačku, a prvenstveno iz razloga konjunktura na tržištu, koje je bilo povoljnije nego u doba Austro-Ugarske (Blažević, 2007).

U 1926. godini bilježe se prvi podatci o slabljenju vinogradarske djelatnosti i smanjenju proizvodnje vina. Te je godine ostvarena proizvodnja od 135.600 hl vina za područje čitavog šibenskog kotara. S obzirom na ukupnu proizvodnju u Dalmaciji, koja je tada iznosila 565.000 hl vina, šibensko područje je davalo 24%. Nešto manji udjel, u iznosu od 23% ukupne proizvodnje u Dalmaciji, Šibenik je bilježio 1924. godine, ali na razini veće proizvodnje od 211.556 hl (Tambača, 1998, 251).²⁰

Iz tablice 3. je razvidno da je najveća proizvodnja vina ostvarena na šibenskom području, iza kojeg slijede Korčula i Split.

U izvještaju za vinogradarstvo šibenskog kotara za mjesec rujan 1925. godine stoji kako je grožđe bilo zdravo a urod osrednji tamo gdje nije bilo tuče. Pod-

Slika 1: Oglas vinogradarima Šibenika iz 1927. godine (DAŠI, Zbirka poljoprivreda)

ručja koja su bila pogodena tučom nisu dala nikakav urod grožđa. Slador je varirao od 18% do 29% ovisno o mjestu i položaju. Cijene vina su bile umjerene s tim da je bilo par tisuća hl vina u zalihama proizvođača od prošle godine. Štete od peronospore su bile mjestimice u općini Skradin.²¹

Godine 1925., kako stoji u arhivskim spisima organizirana je velika izložba vina u prostorijama šibenske Težačke zadruge na šibenskoj poljani:

Propagirajući kvalitetu dalmatinskih vina, u gradu se organizira velika Jadranska izložba vina. U prostorijama zemljoradničko vinarske zadruge priredena je javna izložba najboljih vina Dalmacije, kao posebni odjel jadranske izložbe sa 100 izlagača i 175 uzornih vina i likera (Slika 1.). Tom prigodom podijeljeno je 13 zlatnih, 20 srebrnih i 30 brončanih medalja, kao i 14 posebnih priznanja. Centralni odbor Jadranske straže objavio je u svom mjesečniku širi prikaz ove značajne vinske manifestacije (Blažević, 2007, 661).²²

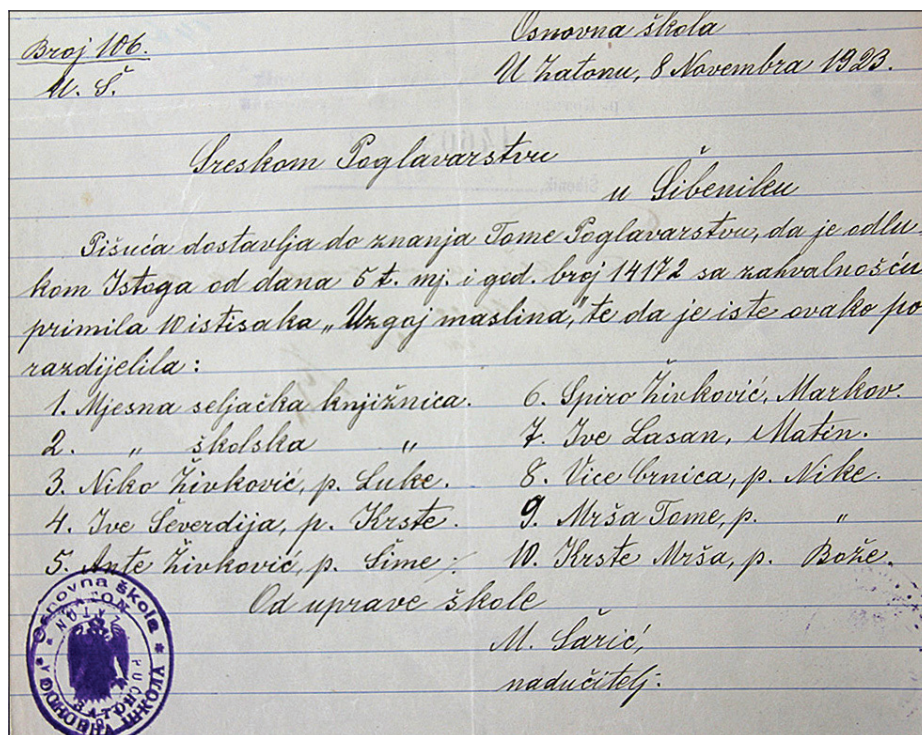
19 DAŠI, ZP, *Velikom županu splitske oblasti (odio poljoprivrede) Split, Stanje vinske trgovine područja sreza Šibenika, Br. 2053, Šibenik, 25 II 1924.*

20 Tablica 39. Površine vinograda i proizvodnja vina

21 DAŠI, ZP, *Velikom županu split. oblasti (odio poljoprivrede) Split, Stanje vinogradarstva područja sreza Šibenika, Br. 7257. Šibenik 8 IX 1925.*

22 Jadranska straža, Split-Beograd, 1925.

Slika 3: Dopis Osnovne škole u Zatonu o raspodijeli knjige „Uzgoj maslina“ (DAŠI, Zbirka poljoprivreda)

O edukaciji o maslinarstvu putem stručnih djela svjedoče spisi gdje je Poljoprivredno odjeljenje pokrajinske uprave u Splitu dodijelilo učitelju poljoprivrede Vinku Anzuloviću, 200 primjeraka knjige „Uzgoj maslina“ autora Nike Morovića. Također je određeno da se te knjige podijele među zainteresiranim poljoprivrednicima te da se jedan primjerak knjige uvrsti u uredsku knjižnicu.²⁸

Uprava osnovne škole u Zatonu je poslala dopis kotarskom poglavarstvu u Šibeniku u kojem navodi kome su podijelili deset primjeraka knjiga „Uzgoj maslina“ (Slika 3). Dva primjerka su dodijeljena mjesnoj i školskoj knjižnici a ostali primjerci su se dodijelili poljoprivrednicima (Slika 4).²⁹

Iz inventurnih zapisnika, kotarskog agronoma može se vidjeti s kojom se opremom i literaturom tada isti koristio. U dokumentu stoji da agronom Vinko Anzulović zaprima od kr. Kotarskog Poglavarstva u Šibeniku sljedeće predmete kako je navedeno dolje:

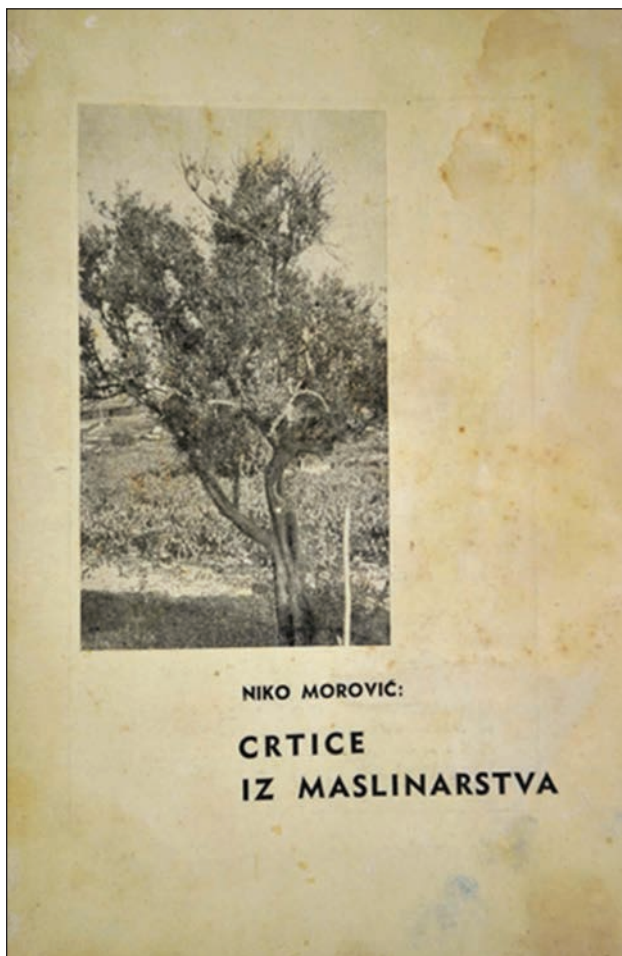
1. Jedan Ebullioscop sistem A. Contassot. 2. Jedan aparat za istraživanje kiseline u vinu. 3. Sljedeće uredovne knjige: 5. istisaka knjiga: Statistische Jahrbuch, 10. istisaka knjiga: Land und Porstwirtschaftliche Unterrichtszeitung, 2 istisaka knjige: Bericht

über die Verbretung der Reblaus, 1 istisak knjige: Vertreiben veredelten Schnittreben. Zatim redom sljedeće knjige po jedan istisak: 1. Zadrugar/gos. z. saveza/, 2. Praktična sušnica, 3. M. Medini „O postanku i razvitku odnošaja Dalmacije“. 4. Gradja Dalm. Elajografija, 5. Izvještaj polj. Saveta 1922. 6. Uputa za pripremu pšeničnog semena, 7. Odgajanje teladi, 8. Pravila i uputa za polj. statistiku, 9. Obradjena zemlja i žetveni prinos, 10. Pravila o kont. semena, 11. Neke južne kulture, 12. Zakon o obnavljanju i unapredj. vinogradarstva, 13. Šumarstvo, 14. Zadrugar /glas. s. saveza/ i istisak lista, 15. Zakon o kontroli semena, 16. Zakon o poljopriv. i kontrol. stanicama, 17. Zakon o organizaciji polj. držav. dobara, 18. Zakon o poljoprivrednim stanicama, 19. Izvještaj škole u Bukovu, 20. Uredba o ustrojstvu Ministarstva Poljoprivrede, 21. Pravila o uredjenju oblas. poljop. inspektorata, 22. Zakon o uredjenju drž. klas. lutrije, 23. Zakon o držav. ekonomima, 24. Uredba o držav. ekonomima, 25. Službeni glasnik /god. 1923/, 26. Popravljanje mošta, 27. Bolesti i mane vina, 28. Borba protiv suše, 29. Glasnik Ministar. polj. voda svezak 4. god. 1924, 30. Glasnik Ministar. polj. voda svezak 5.

28 DAŠI, ZP, Poljoprivredno odjeljenje pokrajinske uprave – Split, Broj 7107/23. Gospodinu učitelju poljoprivrede Vinku Anzuloviću, Šibenik. Kr. Kotarsko Poglavarstvo – Šibenik. Br. 14237, 1923.

29 DAŠI, ZP, Sreskom Poglavarstvu u Šibeniku, Osnovna škola u Zatonu, Broj 106.

Slika 4: Naslovna stranica knjige *Crtice iz maslinarstva*, autora Nike Morovića (Morović, 1937)

god. 1924, 31. Pravila iz škol. stanice, 32. Pravilnik o izvršenju zakona o obnovi vinograda, 33. Medonosno bilje, 34. Glasnik Minist. polj. i voda 1924.-6 i 7, 35. Obradjena zemlja i žetveni prinos /1924/, 36. Poljoprivredni XXXX 1925, 37. Glasnik Minist. polj. i voda od 1925, 38. Glasnik Minist. polj. i voda II. dio 1925, 39. Ogladi djubrenja buhača, 40. Glasnik Ministar. polj. i voda od 1926, 41. Glasnik Ministar. polj. i voda II. dio 1926, 42. Opažanja o grozdovom, 43. Kako se osnivaju zemlj. zadruge, 44. Os. Gajenje peradi, 45. Staro i novo pčelarstvo, 46. Gajenje ljekovitog bilja.³⁰

30 DAŠI, ZP, *Zapisnik*, 23. IV. 1928. Šibenik.

31 DAŠI, ZP, *Oblasni odbor splitske oblasti, broj 17209/2335, N. G. Predmet: Letci proti korova. SPLIT, 23. oktobra 1928., Putujućem učitelju poljodjelstva, Šibenik, Putujućem učitelju poljodjelstva, splitske samoupravne oblasti, Prikazano dne 26. X. 1928., br. 946, Priloga 8, Šibenik.*

32 DAŠI, ZP, *Komesar oblasne samouprave oblasti splitske, Br. 19869/3139 N. G. Predmet: Statistički podaci po obrascu br. 4. Split, dne 16. oktobra 1929. Sreskom agronomu Šibenik.*

33 Izvor: *Poljoprivredna godišnja statistika za 1929., Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930, 25, 29–30, 33–35, 38–39, 43–44, 47.*

34 DAŠI, ZP, *Velikom županu splitske oblasti (odio poljoprivreda) Split, Stanje vinogradarstva i vinarstva područja sreza Šibenika, Br: 7588 abl, 7470-6674.*

Na koji način su se suzbijali korovi kroz edukaciju svjedoče nam arhivski podatci u nastavku. S ciljem suzbijanja korova, putujućem učitelju poljodjelstva Oblasni odbor splitske oblasti dostavio je osam letaka „Borba proti korova“. Naglašena je važnost podjele ovih letaka poljoprivrednim ustanovama kao i educiranim, upućenijim poljoprivrednicima. S obzirom na važnost ove teme dan je naputak da ovi učitelji prilikom svojih periodičnih putovanja objasne narodu i poljoprivrednicima važnost uništavanja korova na obradivim površinama.³¹

Kotarskom agronomu u Šibeniku je bio dostavljen i određen broj statističkih obrazaca za poljoprivredne kulture koje su morale popuniti općine šibenskog kotara radi kompletne slike stanja u poljoprivredi određenog područja. Način na koji su se ispunjavali obrasci je bio također opisan. Na primjer pod rubriku krumpir se morao posebno navesti prinos za ranu i kasnu sortu krumpira. Na kraju je on morao poslati popunjene obrasce Oblasnoj samoupravi u Splitu. Uz popunjene obrasce također je bilo potrebno napisati i kratak izvještaj o utjecaju vremena na žetvu, da li je bilo šteta od elementarnih nepogoda, da li je bilo šteta od štetočina i u kojoj mjeri.³²

Ratarske kulture, unutar kojih spadaju raž, ovas i napolica, nije bilo zastupljeno u šibenskom kotaru, koji je u tom pogledu, promatrajući pšenicu od svega 286 tona 1929. godine, znatno zaostajao za područjima Imotskog, Sinja, Knina i Splita. Prinos ječma iznosio je 1.547 tona, a kukuruza 2.011 tona.³³

U šibenskom kotaru kako navodi agronom Anzulović, stanje u vinogradarstvu je kroz mjesec srpanj 1929. godine bilo povoljno. Zbog dovoljno vlage i topline vegetacija je dobro napredovala a što je najvažnije, grožđe je bilo potpuno zdravo. Vinogradi su ostali zaštićeni od napada peronospora jer su se na vrijeme prskali bordoškom juhom. Što se tiče same trgovine vina, u šibenskom kotaru, prema izvješću kotarskog agronoma kroz srpanj se izvezlo 3150 hl crnog vina i 1700 hl bijelog vina.³⁴

Po podacima iz 1928. godine na području kotara Šibenik primjetno je znatnije povećanje broja maslina s obzirom na stanje iz 1921. godine. Njihov se broj u razdoblju od 7 godina povećao za 1.243.928 stabala, od čega na šire područje općine Šibenik i općine Vanjski otpada 164.241 stablo masline. Najveći broj maslina zabilježen je u općini Tijesno s 542.652 stabla, što je bio naj-

Tablica 4: Brojno stanje stabala maslina i voćaka u 1928. Godini (DAŠI, Arhivski fond: Kotarski narodni odbor Šibenik, Statistički pregled kotara Šibenik, Statistički pregled kotara Šibenik, Šibenik, listopad 1953., 20–21)

Općine	Maslina	Smokve	Bademi	Jabuke	Kruške
Šibenik Grad	49.929	19.290	-	118	329
Šibenik Vanjski	114.312	49.431	-	293	628
Kotar Ukupno	1.243.928	244.106	-	2.246	3.178

veći broj u Dalmaciji na općinskoj razini (Tablica 2) (Blažević, 2007, 663).

Povećanje broja maslina, u odnosu na druge mediteranske voćke na šibenskom području je rezultat edukacije o dohodovnom uzgoju maslina među pučanstvom, koje se zbog nedostatka poslova u industriji i trgovini orijentiralo na ovu granu biljne proizvodnje.

Shodno tablici 4. uočava se brojnije stanje stabala maslina u odnosu na druge kulture, što je bio rezultat povećanog interesa pučanstva uzrokovanog potražnjom odnosno konjunkturu (povoljna cijena) na domaćem i inozemnom tržištu maslinovog ulja.

Korelirajući statističke podatke o brojnosti stabala maslina šibenskog kotara s ostalim dalmatinskim mjestima iz tablice 5. je vidljivo da je u navedenim vremenskim razdobljima najbrojnije stanje stabala maslina na području općina Dubrovnik, Brač i Šibenik s razlogom što su ta područja i ranije prednjačila u uzgoju i preradi maslina, za razliku od Splita kod kojeg se najviše smanjio prinos radi prenamjene poljoprivrednih površina i prigradske urbanizacije u arealu od Kaštela prema Solinu i Splitu.

Komesar Oblasne samouprave splitske oblasti 1929. godine, uputio je poziv svim kotarskim agronomima da na svom području prikupe od svih općina podatke o stanju u poljoprivredi pomoću statističkih obrazaca. Općine su morale prikupiti što točnije podatke koje su slale kotarskom agronomu. Primjerice, u tablici „voćnjaci“ u redove su bile upisane različite voćne vrste kao što su: smokve, višnje, bademi, pitomi kesteni i trešnje.³⁵

Prema izvješću kotarskog agronoma za područje Šibenika, kroz mjesec srpanj 1929. godine vrijeme je većinom bilo suho. Po danu su uglavnom puhali suhi zapadni vjetrovi a po noći sjeverni, bilo je i nešto južnih vjetrova ali bez kiše. Mjestimice je padala krupa i to u

općinama Tisno i Skradin, međutim procjene od šteta u srpnju još nisu tada bile gotove. Kako je trajala suša, postojala je opasnost od smanjenja uroda, naročito vinograda zasnovanih na plitkom kršu. Prilikom redovnih pregleda vinograda kotarski agronom nije tada opazio značajnu prisutnost peronospori i pepelnice. Što se tiče vina, u srpnju je vino postiglo dobru cijenu zbog manje količine istog na tržištu.³⁶

Većina izvješća agronoma ima i statistički značaj, budući se u dužem kontinuitetu kroz razdoblje 1921-1930. godine iznose podaci, količine vina, maslina i grožđa te stanje tržišta poljoprivrednih proizvoda.

EDUKACIJA I STANJE U BILJNOJ PROIZVODNJI NA PODRUČJU ŠIBENSKOG KOTARA U RAZDOBLJU 1930-1940.

Svjetska gospodarska kriza koja je započela 1929. godine još se više odrazila na teško stanje u poljoprivredi Šibenika. Nezaposlenost, nedostatak novca i gubitak tržišta prouzročila je znatni pad cijena poljoprivrednih proizvoda. Vinogradarstvo je i dalje glavno zanimanje šibenskog težaka, te i onog na području cijelog kotara. S ciljem unapređenja poljoprivredne proizvodnje (vinove loze, maslina, voćaka, žitarica, povrća i ostalog bilja), organizirani su u Šibeniku različiti poljoprivredni tečajevi (Dorbić, Pamuković i Blažević, 2014, 275).

Zakon o unapređenju poljoprivrede imao je od dana usvajanja, 6. rujna 1929. godine, za cilj uspostavu novih odnosa u poljoprivredi osnivanjem agronomske, veterinarske i šumske službe u primorskim kotarevima. Na širem planu podizanje rasadnika,³⁷ uzornih maslinika, vinograda i održavanje tečajeva trebalo je pomoći ovu akciju koju je za Dalmaciju i Šibenik poticalo je Ministarstvo poljoprivrede. Ministar dr. ing. Oto Frangeš, Stanko Ožanić i kotarski agronom za šire

35 DAŠI, ZP, Komesar oblasne samouprave oblasti splitske, Br. 19868/3138 N. G. Predmet: Statistički podaci po obrascu br. 5. Split, dne 17. oktobra 1929. Svim sreskim agronomima u Oblasti.

36 DAŠI, ZP, Velikom županu splitske oblasti (odio poljoprivrede) Split, Stanje vinogradarstva i vinarstva područja sreza Šibenika, za jul, Br. 5927.

37 DAŠI, Zbirka šumarstvo (dalje ZŠ), Odjel poljoprivrede i šumarstva Šibenik, 1945, O. Bezbradica., prema Dorbić i Temim (2015, 639): U arhivskim spisima i nakon 1945. godine se, „naglašava da rasadničku proizvodnju treba povećati, osobito onu dendroloških vrsta (parkovnih i šumsko-voćnih vrsta)“.

Tablica 5: Brojno stanje stabala maslina na području Dalmacije (Defilipis, 1997)

Kotari	1922. god.	1931. god.
Benkovac	40.000	33.094
Biograd	320.160	320.400
Brač	500.000	470.000
Dubrovnik	797.000	870.026
Imotski	1.250	1.300
Knin	2.000	1.800
Makarska	332.000	330.350
Split	442.200	213.700
Šibenik	517.700	670.300

Slika 5: Šibenska konoba, duborez majstora Ante Belamarića (Tambača, 1998)

šibensko područje Vinko Anzulović bili su najzaslužniji za provođenje ove akcije. Kao rezultat te inicijative bilo je osnivanje Općinskog i kotarskog poljoprivrednog odbora u Šibeniku, koji je trebao riješiti osuvremenjavanje tada zaostale poljoprivrede.³⁸

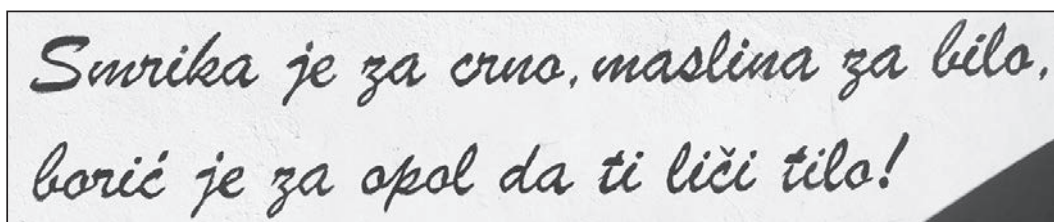
Kotar Šibenik 1931. godine obuhvaćao je 942,12 km² na kojem je obitalo 68.136 stanovnika.³⁹

Šibenik je 1931. godine imao 8.468 ha pod oranica, dosta manje od Knina, Benkovca, Sinja i Splita. Od 135.146 ha oranica u Primorskoj banovini, na šibenski kotar otpadalo je samo 6,2% (Budući da na ovom poljoprivrednom području s obzirom na pedoekološke uvjete nije bilo kvalitetnog zemljišta u I i II kategoriji). Vinogradi su sačinjavali 7.685 ha od 37.090 ha na razini Primorske banovine, što je iznosilo 20,7% od ukupne vinogradarske površine. Voćnjaci su zauzimali 4.473 ha

od 29.302 ha, što je činilo 15,2% od ukupne površine, po čemu je Šibenik bio na drugom mjestu u Dalmaciji.⁴⁰

Godine 1930. na području šibenskog kotara djelovalo je 27 zadruga i to uglavnom u općinama Šibenik, Tijesno, Vodice, Zlarin i Skradin. U Šibeniku je bilo 7 zadruga, u Tijesnom također 7, Vodicama 4, Zlarinu 5 i Skradinu 3, od kojih je iste godine 6 u stečaju ili likvidirano.⁴¹

Tridesetih godina 20. stoljeća i na širem području Dalmacije održavani su različiti voćarsko-vinogradarsko-vinarski tečajevi. U spisima arhiva nađeno je rješenje o održavanju vinarsko-vinogradarskih tečajeva u svrhu poboljšane proizvodnje vina⁴² odnosno radi racionalnijeg pravljenja i njege vina, a onda i u svrhu osuvremenjavanja vinogradarstva i voćarstva. Navo-

Slika 6: Oslikani dio zidnog grafita pokraj zgrade Športske dvorane „Partizan“ u šibenskom predjelu Miminac, 2016. godine (Photo: Boris Dorbić, 2016)⁴⁵

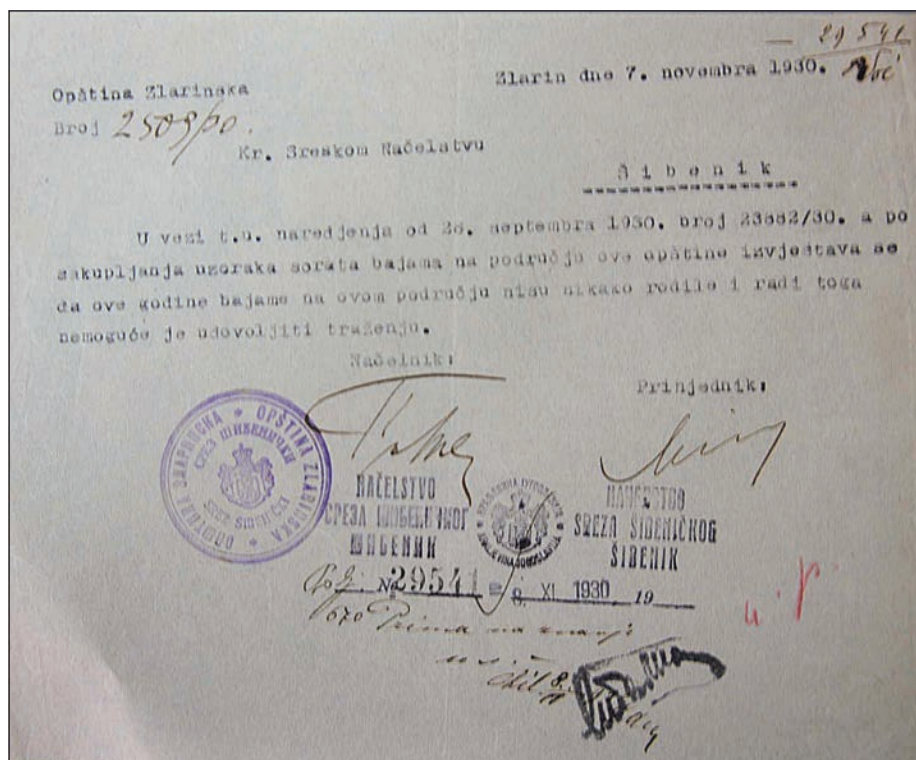
38 Kolar-Dimitrijević, M. (1990): *HZ*, god XLIII (1), 73.

39 Foretić, D. (1973-1974): Opća razmatranja o zanimanju šibenskog stanovništva s analizom stanja u poljoprivredi u vremenu od 1921. do 1941., *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, sv. 12, Zadar 1973–1974., 143; Prema: Upravno sudsko i crkvene razdjeljenje i imenik prebivališta Primorske Banovine po stanju od 1. svibnja 1938., Zagreb, 1938.

40 Poljoprivredna godišnja statistika za 1930., Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, Obradeno zemljište i žetveni prinosi, Beograd, 1931.

41 OU/GPŠ, br. 32269, Iskaz o stanju zadrugarstva na području sreza Šibenika.

42 DAŠI, ZP, *Kraljevska banska uprava Primorske banovine-Split, Poljoprivredno Odeljenje, K III. Broj: 4197/36, Split, 25. maja 1936. Predmet: Održavanje vinarsko-vinogradarskih tečajeva, Sreskom Načelstvu. Šibenik. Na osnovi čl. 17 zakona o obnavljanju i unapređenju vinogradarstva, riješeno je III. Broj 4197 od 28. IV. 1936.*

Slika 7: Dopis Općine Zlarin Kraljevskom kotarskom načelništvu o urodu badema iz 1930 (DAŠI, Zbirka poljoprivreda)

dimo neke primjere održanih vinarskih tečajeva: “*Za vinogradare kotareva: Preko, Biograd n/m, Benkovac, Knin, Šibenik, Sinj, Split, Supetar, Hvar i Korčula tečaj će se održati u Poljoprivrednoj školi u Kninu*”.⁴³

Na području općine Šibenik su održavani različiti „zimski“ poljoprivredni tečajevi, 1930., 1931. i 1932. godine. U popisu nastavnika među ostalima nalazi se i agronom Vinko Anzulović. Od 1930. do 1932. godine kotarski agronom Vinko Anzulović je ukupno održao 168 tematskih sati iz različitih grana poljoprivrede: povrćarstva, ratarstva, stočarstva, vinogradarstva, vinarstva i voćarstva.⁴⁴

Ovaj način pučkog poljoprivrednog obrazovanja bio je jedini mogući oblik obrazovanja u

uvjetima tadašnje gospodarske krize i znatno je doprinio poljoprivrednoj pismenosti pučanstva u tim vremenima. Bio je to prvi konkretni rezultat akcije Oblasnog komesara u vezi prijedloga oko unapređenja poljoprivrede u Dalmaciji nakon uvođenja kraljeve diktature 6. siječnja 1929. godine (Blažević, 2007, 670).

U kotaru Šibenik nije bilo stručne škole za poljoprivredu, iako je do 1918. godine bilo organizirano educiranje po različitim tečajevima.

I na području Općine Tisno, tijekom 1930. godine poljoprivredni referent Anzulović⁴⁶ je održavao razne tečajeve iz poljoprivrede. Predavanja su bila predviđena za mjesec prosinac te su se trebala održati u nekoliko

43 DAŠI, ZP, Kraljevska banska uprava Primorske banovine-Split, Poljoprivredno Odeljenje, K III. Broj: 4197/36, Split, 25. maja 1936. Predmet: Održavanje vinarsko-vinogradarskih tečajeva, Sreskom Načelstvu. Šibenik. Na osnovi čl. 17 zakona o obnavljanju i unapređenju vinogradarstva, riješeno je III. broj 4197 od 28. IV. 1936.

44 DAŠI, ZP, Srez Šibenik, Zimski poljoprivredni tečajevi u god. 1930-1931 i 1932.

45 Koliko je Šibenik tradicijski i kulturološki vezan za Vinogradarstvo i vinarstvo svjedoči i oslikani dio grafita na zidu pored Športskog centra „Ex. Partizan“ u šibenskom predjelu Miminac: “*Kada se želi što god popit nikog se ne pita, već se lipo uz Miminac prati svoja kita! Smrika je za crno, maslina za bilo, boric je za opol, da ti liči tilo. Vidija sam svitska čuda, sva sam mora proša, ali nigdi nije bilo kita iz Varoša*”. Navedeni oslikani stih je osvanuo u drugoj polovini 2015. godine, u povodu sjećanja na preminulog šibenskog i hrvatskog glazbenika Arsena Dedića, koji je 1938. godine rođen u ovom težačkom šibenskom predjelu. Angažman za navedeno obavila je Gradska četvrt Varoš koja je angažirala gradske mladiće za izradu navedenog. Šibenski skladatelj Dušan Šarac predložio je da na zidu budu ispisane riječi Arsenove pjesme “Kita”.

46 DAŠI, Kraljevska banska uprava primorske banovine Split. No. 26306/30. Predmet: Program rada sreskog agronoma za decembar 1930. Sreskom načelstvu Šibenik. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 32182, 25. XI. 1930. Kraljevska banska uprava primorske banovine je odobrila u cijelosti podneseni program sreskog agronoma u Šibeniku. Program se sastojao od predavanja koja su se održala u nekoliko

mjesta kako slijedi: u Pirovcu, Putičanjima, Dubravi, Murteru te u Betini. Vrijeme predavanja se dogovaralo s mjesnim poglavarom, čiji je zadatak bio da okupi što veći broj polaznika. Teme predavanja su bile bolesti i štetnici na biljkama, upotreba mineralnih gnojiva, gnojidba krmnog bilja te voćarstvo.⁴⁷

Kako se tada brinulo i o unapređenju voćarstva potvrđuje spis gdje je kotarsko načelništvo u Šibeniku iz 1930. godine. uputilo poziv općinskoj upravi u Tisnom da preko poljoprivrednog odbora, odnosno seljaka, prikupe i što prije dostave po ¼ kg svih sorata bajama što se na tom području uzgajalo. Također su trebali napisati područje uzgoja kao i narodni naziv istog.⁴⁸

U vezi naredenja broj 23882/30 iz 1930. godine, naredbodavci iz Općine Zlarin izvještavaju Kotarsko načelništvo u Šibeniku da nisu bili u mogućnosti prikupiti uzorke sorata bajama iz razloga što te godine nisu donijeli rod (Slika 7.).⁴⁹

U vezi dopisa sreskog načelništva u Šibeniku, Općina Skradin dostavila je bajame raznih sorata: ¼. kg. vrstih gorki meki, ¼. kg. vrstih tvrdi, ¼. kg. vrstih slatki meki, ¼. kg. vrstih slatki meki.

Navedene vrste su se uzgajale na cijelom području skradinske općine, iako ne u velikoj mjeri, ponajviše u selu Ostrovici.⁵⁰

Kraljevskoj banskoj upravi Primorske banovine, poljoprivredno odjeljenje u Splitu dostavili su se uzorci plodova sljedećih sorata bajama iz šibenskog sreza: *Obični polumeki slatki bajam, Obični mekušac slatki (mekica); Žuki mekušac; Meki tvrdi slatki bajam; Žuki tvrdi bajam (dvonjka žukica)*“.

Za područje šibenskog kotara navode se bajami koji su uobičajeni po svojim karakteristikama i to oni čiji je plod sitniji, sladak te polutvrd i tvrd, te oni koji imaju mekani slatki plod. Manje su bili rasprostranjeni bajami koji su imali plod gorkog okusa. U narodu su različite sorte bajama dobivale imena prema veličini, obliku i okusu ploda. Primjerice sorte bajama koje su imale okrugli plod s dvije sjemenke nazvane su “dvonjke”.⁵¹

Seljaci su na temelju davnih iskustava utvrdili da su najrodnije one sorte bajama koje kasno cvjetaju i postepeno otvaraju cvijet.

mjesta, od 6. prosinca do 23. prosinca 1930. godine, i to: u Pirovcu, Putičanjima, Dubravi, Murteru, Betini i Mokirinama. Cilj predavanja je bio uz redovitu poduku iz poljoprivrede i općih informacija o stanju poljoprivrede, priprema tla i sadnja voćaka.

47 DAŠI, ZP, Općinskom upraviteljstvu u Tijesno, Br. 32182, Šibenik 2. XII. 1930.

48 DAŠI, ZP, Sresko načelstvo, Br. 23882. 28. IX 1930. Šibenik. Predmet: sakupljanje uzoraka plodova sorata bajama. Općinskom Upraviteljstvu Tijesno.

49 DAŠI, Opština Zlarin, Broj 2509/30, dne 7. novembra 1930. Kr. Sreskom Načelstvu Šibenik. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 29541, 8. XI 1930.50 DAŠI, Opština-Skradin, Br. 3729/30. Predmet: sakupljanje uzoraka plodova sorata bajama. Sreskom načelstvu Šibenik. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 29457, 7. XI 1930.

51 DAŠI, ZP, Kraljevskoj banskoj upravi primorske banovine- poljoprivredno-odjeljenje u Splitu, Br. 23882, Polj. 660, Šibenik 8. XI. 1930.

52 DAŠI, Kraljevska banska uprava Primorske banovine u Splitu, III, No. 2131/31. Split, dne 28. Januara 1931, Predmet: Selekcija bajama, Sreskom načelstvu Šibenik, Načelstvo sreza šibeničkog Šibenik. No. 4341, 4. II 1931.

53 DAŠI, Kraljevska banska uprava Primorske banovine u Splitu, III, No. 2131/31. Split, dne 28. Januara 1931, Predmet: Selekcija bajama, Sreskom načelstvu Šibenik, Načelstvo sreza šibeničkog Šibenik. No. 4341, 4. II 1931.

54 DAŠI, ZP, Kraljevina Jugoslavija Ministarstvo Poljoprivrede, Broj 57650/II. 10. oktobra 1930. god. u Beogradu. (Prepis). Kraljevskoj Bansknoj Upravi Primorske Banovine-Poljoprivredno Odjeljenje-Split. Kraljevska Banska Uprava Primorske Banovine-Split, III. No. 25642/30. Split, 18. oktobra 1930. Sreskom Načelstvu Šibenik.

55 DAŠI, ZP, Općina Šibenik, Prik: 20. listopada 1924, Br. 12722/1428.

Obzirom na sve navedeno potrebno je da kotarski poljoprivredni referenti i upravitelji voćnih rasadnika tijekom službenih putovanja, zajedno sa naprednijim seljacima i posjednicima, pokušaju doznati gdje ima ovih sorti badema koje kasno cvjetaju te rađaju li dobro i redovno. Izvještaj se treba podnijeti najkasnije do kraja srpnja.⁵²

Zanimljiva je i narodna prognoza: “Poznate tri martovske bure, koje dolaze u razmaku od Sv. Grgura /12/3./ do Sv. Benedikta /21/3./ koje svetce zove “trgovcima bajama” pa ako te bure ne naškode seljaci se vesele dobru rodu.”⁵³

Ministarstvo poljoprivrede odnosno Trgovačka komora u Beogradu je 1930. godine poslala dopis Kraljevskoj banskoj upravi Primorske banovine u Splitu, u kojem se traži uzorak najbolje sorte oraha toga područja. Naime, trebalo je poslati 1-2 kilograma uzorka oraha te bi se kasnije otkupila količina od 3 do 4 000 kilograma tog istog oraha u svrhu razmnožavanja u cijeloj zemlji radi poboljšavanja kvalitete izvoza. Nadalje, ovaj isti dopis je prosljeđen Kotarskom načelništvo u Šibeniku.⁵⁴

Ministarstvo trgovine i industrije, Odjeljenje za industriju i obrt šalje zamolbu Gradskom poglavarstvu u Šibeniku da odgovori na sljedeća pitanja:

- 1) Koliko je bilo godišnje proizvodnja višanja od 1919-1924 godine?
- 2) Koja sela proizvode suve višnje u kojoj godišnjoj količini?
- 3) Koliko se gde proda suvih višanja u zemlji i na strani?
- 4) Kolika je bila cena k.grama sirovih višanja i suvih višanja od 1919-1924. godine?
- 5) Koliko se od 100 k. grama sirovih višanja dobija suvih višanja?
- 6) Postoji li kod koga veštačka sušnica višanja ili se sve suši na suncu? Je li potrebna veštačka sušnica višanja?
- 7) Zašto se upotrebljava višanja u zemlji i na strani?
- 8) Sta bi trebalo učiniti, pa da se unapredi proizvodnja višanja i izvoz njen?⁵⁵

Slika 8: Sušenje smokava na tradicionalan način (na otvorenom) i danas je u uporabi (Photo: Boris Dorbić, 2013)⁵⁹

Gradsko poglavarstvo u Šibeniku šalje odgovore na dopis broj 15730 iz 1924. godine u vezi proizvodnje višanja i njihovog otkupa, tako su npr. neki odgovori:

1. Proizvodnja višanja u području ove općine bilo je u godini 1919 četiri vagona u 1920 jedanaest u 1921 deset vagona u 1923 šest vagona a u 1924 dva vagona.
2. U ovoj općini proizvodi Šibenik 3 vagona, Zaton 4 a Primošten 3 vagona višanja.
3. U zemlji se ne prodaju suhe višnje a na strani skoro sav proizvod.⁵⁶

U dopisu Ministarstva poljoprivrede tada se tražilo od Kraljevske banske uprave primorske banovine, poljoprivrednog odjela u Splitu, podatke o berbi i izvozu voća i grožđa. Pošto je stanje o proizvedenoj količini i kvaliteti voća i grožđa posebno zanimalo trgovce, posrednike, neposredne potrošače i uvoznike, trebalo je dostaviti Ministarstvu poljoprivrede ove podatke:

1. Prinos i kvalitetu ljetnih sorata jabuka i šljiva.
2. Koliki se prinos i kvaliteta očekivala od jesenskih sorata šljiva, jabuka, oraha i grožđa?

3. Prinos i kvaliteta boljih sorata šljiva, jabuka, oraha i grožđa namijenjene za stolnu potrošnju domaćeg tržišta kao i za izvoz.
4. U kojim se srezovima očekivala povoljna i nepovoljna berba za sorte šljiva, jabuka, oraha i grožđa?
5. Koja su glavna prodajna mjesta za pojedine sorte voća?
6. Voćarske i vinogradarske zadruge pojedinog sreza.
7. Očekivane količine vina.
8. Količina vina u rezervama iz prethodnih godina i koji proizvođači.
9. U kojoj mjeri su nastale štete od bolesti, štetnika, parazita i vremenskih nepogoda na voćkama?
10. Da li su proizvođači imali dovoljno materijala i/ili sredstava u suzbijanju bolesti kao i prihrana gnojivima u nasadima?
11. Navesti mjesta u kojima se nalazi komisija za pregled voća.
12. Usporedba ovogodišnjih prinosa voća i grožđa sa prošlogodišnjima.
13. Koje su bile specijalne mjere i olakšice u toku godine.⁵⁷

⁵⁶ DAŠI, ZP, Ministarstvo Trgovine i Industrije, Odeljenje za industriju i zanatstvo u Beogradu, Br. 12722/1428.

⁵⁷ DAŠI, Kraljevska banska uprava primorske banovine-poljoprivredno odeljenje Split, Sreskom načelstvu Šibenik, III Broj: 11688/32, Predmet: Podaci o berbi izvozu voća i grožđa. Načelstvo sreza šibeničkog Šibenik, No. 24205, 31. VIII. 1932.

Tablica 6: Žetveni prinos na šibenskom području u 1934. godini (DAŠI, Arhivski fond: Općinsko upraviteljstvo / Gradsko poglavarstvo Šibenik, kut. 437, 1935. (Obrazac 4))

Vrsta usjeva	Zasijano	Požeto	Prinos (mtc) Na 1 ha	Prinos (mtc) Ukupno
Kukuruz	397	397	10	3.970
Grah	29	6	3	18
Bob	279	279	-	-
Grahorica	61	61	2	122
Krumpir	46	46	60	2.220
Stočna repa	16	16	100	1.600
Lucerna	48	48	45	2.160
Djetelina	7	7	40	280
Luk	8	8	30	240
Kupus	44	44	120	5.280
Rajčice	21	21	60	4.320
Povrčarsko Bilje	54	54	80	4.320
Buhač	254	254	25	635

Sokolsko društvo u Betini je bilo uputilo dopis Ministarstvu poljoprivrede u Beogradu u kojem navodi osnovnu problematiku poljoprivrede toga mjesta na otoku Murteru. Naime, društvo je tada osnovalo poljoprivrednu sekciju preko koje su željeli pomoći mjestu u unaprjeđenju poljoprivrede kao i pomoći u pošumljavanju okolice Betine. Lokalno Sokolsko društvo navodi i posebnu problematiku uzgoja i prerade smokava. Naime, u Betini i okolici smokve su davale pristojne urode. Prihod od smokava samo u Betini i Murteru je bio 40 vagona na godinu. Problem je bio u tome što je velika većina uroda smokava propadala zbog loše pripreme, tako da su većinu uroda poljoprivrednici davali stoci, a ostatak smokava se jeo svjež ili osušen. Problem je bio u sušenju smokava. Smokve su se sušile na suncu na otvorenom i tako su bile izložene muhama i drugim kukcima te je dolazilo do njihovog kvarenja i neupotrebljivosti za širu konzumaciju (Slika 8).⁵⁸

Povrčarstvom se najviše bavio puk u zaleđu, zbog plodnih njiva i obilja vode. Tako je npr. Pokrajinskoj up-

ravi u Splitu, poljoprivrednom odjeljenju bio dostavljen popis polaznika tečaja iz povrčarstva. Rang lista polaznika se sastavljala prema veličini i uređenosti posjeda te prema marljivosti samih polaznika. Na prva tri mjesta su se našli poljoprivrednici iz zaleđa šibenskog kotara, Đevrsaka, Skradinskog polja, Žažvića i Bribira.⁶⁰

Zimski poljoprivredni tečajevi su se održavali početkom siječnja 1932. godine u Murteru i Betini. Kako navodi kotarski agronom Anzulović zbog velikog odaziva pučana predavanja su bila održana u školskoj dvorani. Gradivo za pojedine grane poljoprivrede je bilo raspoređeno prema problematici mjesta. Nadalje, kotarski agronom navodi da su se predavanja zakazivala u večernjim satima, po tri sata, jer su seljaci nakon cijelog dana rada u polju bili umorni. Zanimljivo je istaknuti i to da se tražila dozvola i za predavanja nedjeljom od Banovinskog prosvjetnog odjeljenja da se ne bi remetila redovna nastava u školi.⁶¹

Kotarskom načelništvu u Šibeniku 1932. godine je poslana obavijest u kojoj se traži ubuduće pravovreme-

58 DAŠI, ZP, Sokolsko Društvo Betina, 17 novembra 1930. Sreskom Načelstvu u Šibeniku za Ministarstvo Poljoprivrede u Beogradu. 31465/Voć.

59 Kako se smokve suše na tradicionalan način kaziva nam 2013. godine g. din. Mile Bogdanović iz predjela Bogdanovići pokraj šibenske Srime. "Smokve bi ti se ubrale kroz rano jutro u pletene korpe i lipo rasporedile na drvene sušilice (granziole), neko bi ih i sumpora pod bačvom da ne budu crvljive, a neko to nije tija, jer kažu u narodu da to nije zdravo? Onda bi se dnevno dva puta na suncu privrčale kroz otprilike sedam dana dok se ne osuše. Nakon toga bi ih spremili u sanduke s lišćen od lovora da se one lipo ucukre, pobile i dobiju svoju aromu. Moji mater i čača bi ih znali u zimi oprati i u slanom moru da se ubiju još više muve. Sada ti ih neki umisto u more stave malo u škrinju da se smrznu te sve klice i drugi bakterije".

60 DAŠI, ZP, Pokrajinskoj upravi (poljoprivredno odjeljenje) Split, Tečaj za povrtljarstvo, Br. 9630.

61 DAŠI, ZP, Kraljevskoj banskoj upravi primorske banovine-Poljoprivredno odeljenje III u Splitu, Predmet: Program za zimski poljoprivredni tečaj, Br. 35569; DAŠI, Kraljevina Jugoslavija, Ministarstvo poljoprivrede, Br. 19363/V. Kraljevskoj banskoj upravi, poljoprivrednom odeljenju, Split. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 12475-17. IV. 1932. Kraljevska banska uprava, poljoprivrednog odjeljenja u Split,

no priopćenje o dodijeli nagrada boljim pohađačima poljoprivrednog tečaja prije nego isti tečaj završi. Također se davalo do znanja da je Banska uprava primorske banovine-poljoprivredno odjeljenje u Splitu bila upoznata s održavanjem šestotjednog poljoprivrednog tečaja u Zatonu.⁶²

Kotarsko načelništvo u Šibeniku je 1930. godine trebalo podnijeti izvještaj Banskoj upravi u Splitu o poljoprivrednicima koji su završili poljoprivrednu školu i koji borave na području šibenskoga kotara. Prema naputku Ministarstva poljoprivrede br. 11625 u spisku uz redni broj trebalo je navesti: "prezime i ime, odakle je (mjesto i općina) godinu rođenja, kakovu je školu svršio i gdje, treba još navesti čime se u glavnom bavi, koliki mu je posjed i kako je uređen te da li je oženjen ili ne i da li posjed obrađuje sam ili u zajednici sa otcem, braćom itd. U rubrici napomena treba naznačiti i mišljenje sreskog agronoma, da li je dotični vrijedan pripomoći i kakove". Ovaj iscrpan izvještaj je služio svrsi da navedeni učenici posluže kao uzor ratarima odnosno poljoprivrednicima te da se na njihovim imanjima vrše različiti ogledi u vezi gnojidbe, sjemena i sjetve što je bilo najkonkretniji oblik napredne edukacije.⁶³

Tečajevi su tijekom 1930. godine održavali i u drugim primorskim mjestima Šibenika, a program se sastojao od predavanja koja su se održala u nekoliko mjesta, kroz mjesec svibanj i to: Zlarin-Prvić luka i Šepurine, Zablacé, Zaton-Dazline i Dubrava, kojeg je odobrila Kraljevska banska uprava Primorske banovine. Uz redovitu poduku iz poljoprivrede i općih informacija o stanju poljodjelstva, naglasak predavanja stavljen je na: "pobijanje bolesti i štetočinja na kulturnom bilju (maslinove mušice i grizlica, grozdov crv i t. d.)".⁶⁴

S ciljem poboljšanja stanja poljoprivrede priređena je propagandna pokretna poljoprivredna izložba paviljonsko vagonskog tipa. Šibenik je zastupao predsjednik Kotarskog odbora Marko Bačinić, uz predstavnike općina Skradin, Tijesno, Vodice i Zlarin. Grad je predstavljen specijalitetima ovog podneblja: spužvama i koraljima (Zlarin), brodovima (Betina) te kvalitetnim vinima, maraštinom i prošekom iz Šibenika. Izložba je organizirana početkom ožujka 1934. godine i svečano dočekana u Šibeniku. Odborom za doček predsjedavao je Ante Tambača, član šibenske Težačko-seljačke zadruge, koji je izrazio zadovoljstvo što Šibenik

ima čast pokroviteljstva izložbe. Izložbu je posjetilo oko 3.000 građana i seljaka okolnih sela. Priredivači izložbe preporučili su šibenskim poljoprivrednicima uzgoj peradi i kunića, obnovu sadnje buhača i uzgoj dudovog svilca⁶⁵ (Dorbić, Pamuković i Blažević, 2014, 283).

Treba istaknuti i to da je Šibenik još od 18. stoljeća bio poznat na mediteranskom području i diljem Europe po kvalitetnim i desertnim vinima (Maraština).

U 1934. godini podbacile su gotovo sve poljoprivredne kulture, a osobito voćnjaci. Sa 178.070 stabala smokava, višnje i badema ostvaren je prinos od svega 83,2 tona ploda. Opću sliku pogoršavali su i loši prinosi žitarica te sve prisutnija tendencija slabljenja vinogradarstva (Blažević, 2007).

Žetveni prinos na šibenskom području u 1934. godini bio je podosta slabiji od prosjeka u Primorskoj Banovini (Tablica 6). Ulje je čak bilo jeftinije za 50%, dok se gubitak težaka po hektaru obrađenog vinograda u Šibeniku kretao i do 15.000 dinara, pošto su troškovi uzgoja i trošarine bili visoki, pa ih cijene vina nisu mogle pokriti (Foretić, 1973–1974, 153).

U kotarima Primorske banovine su se tijekom 1938. godine održavali Zimski domaćinski tečajevi za seoske domaćice. Radilo se o četveromjesečnim tečajevima. Na tečajeve su se primale učenice iz različitih kotara i to iz: Benkovca, Imotskog, Knina, Sinja i Tomislav grada. Troškovi tečajeve bili su stavljeni na račun banovine. Osposobljavalo se dvadeset učenica, a uz školovanje im je besplatno pruženo i stanovanje. U obzir su se uzimale samo kćeri čiji su očevi bili poljoprivrednici, međutim morale su zadovoljiti i ostale kriterije koji se navode: „1) koje su navršile 16, a nisu prekoračile 30 godinu života, što će dokazati krštenicom; 2) koje su duševno i tjelesno zdrave što će potvrditi liječničkim uvjerenjem. 3) koje su pismene t. j. da su svršile četiri razreda osnovne škole ili da su inače naučile dobro čitati ili pisati što će dokazati školskom svjedožbom ili pak uvjerenjem koje škole ili općina; 4) koje su dobrog moralnog ponašanja šta će dokazati uvjerenjem nadležne općinske vlasti.“ Učenice su morale ručno napisati molbe koje su kasnije predavale nadležnom načelništvu, zajedno s pet taksenih maraka. Od pristiglih molbi biralo se njih tri do pet najbolje prijavljenih. Ovdje se radilo o predmetu koji je imao kratak rok za prikupljanje i slanje molbi pa su se sve uprave dotičnih kotareva molile da u relativno kratkom roku, načelništvo obavijesti pučan-

šalje odobrenje Ministarstva prosvjete svim sreskim poljoprivrednim referentima. U odobrenju stoji da sreski poljoprivredni referenti mogu održati poljoprivredne tečajeve iz područja ratarstva, u učionicama osnovnih škola kad škole nisu imale redovnu nastavu. Vrijeme nastave se dogovaralo sa upraviteljima škola kao i dužnost održavanja nastavnih prostorija.

62 DAŠI, Kr. Banska uprava primorske banovine-poljoprivredno odjeljenje, III Br. 7379/32. Predmet: Ispad održavanja poljoprivred. tečaja. Split, dne 3. juna 1932. Sreskom načelstvu u Šibeniku. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 17584- 9. VI. 1932.

63 DAŠI, Predmet: Popis učenika poljopr. škola i popis činovnika poljopr. struke. Sreskom Načelstvu Šibenik. Kraljevska banska uprava primorske banovine Split. 8281/30. 28. IV. 1930.

64 DAŠI, Kraljevska banska uprava primorske banovine Split. No. 13.356. Predmet: Program rada sreskog agronoma za mjesec maj. Sreskom načelstvu Šibenik. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 11765, 5. VI. 1930.

65 DAŠI, NT, br. 71, 9. 3. 1934.

stva preko općina, župskih ureda i škola. Također su i kotarski agronomi dobili upute da na svojim službenim putovanjima educiraju o važnosti ovakvih tečajeva za društveni, socijalni i gospodarski razvoj pučanstva na dalmatinskom području.⁶⁶

Od osnivanja Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. godine preko stručnih službi Poglavarstva i Općine Šibenik vodi se veća briga oko unapređenja vinogradarstva akcijama sadnje, gospodarskim tečajevima i tzv. danima grožđa kako u gradu Šibeniku tako i u većini prigradskih općina.

Kako se honorirao rad kotarskih agronoma može se pronaći u spisima kotarskog agronoma iz 1940. godine, gdje je zapisano da je Ispostava banske vlasti u Splitu, Poljoprivredni odjel donio rješenje da se isplati kotarskim poljoprivrednim referentima u Preku, Biogradu n/m, Šibeniku, Splitu, Makarskoj, Supetru, Hvaru i Korčuli po 650 dinara a kotarskom poljoprivrednom referentu u Dubrovniku 1300 dinara. Ove isplate su se vršile za podmirenje troškova predradnika, popravke alata tijekom održavanja maslinarskih tečajeva.⁶⁷

Ispostava banske vlasti u Splitu je također poslala dopis svim kotarskim načelnostima, uključujući i ispostavu u Šibeniku, da se zimski poljoprivredni tečajevi neće održati. Dalje se navodi da tijekom zime 1939/40. godine u prosincu, siječnju i veljači kotarski agronomi i njihovi pomoćnici neće održati trojedne i šestotjedne zimske poljoprivredne tečajeve. Umjesto njih održati će stručna predavanja važna za određeni kraj i to u mjestima u kojima postoji najveći interes. Kotarski agronomi su morali podnijeti izvještaj o temi predavanja, broju polaznika kao i o samom uspjehu predavanja. Ova predavanja se nisu posebno isplaćivala kao honorar.⁶⁸

Poljoprivredni referent Anzulović je održavao predavanja i iz područja vinarstva kroz deseti mjesec 1939. godine u nekoliko sela: u Primoštenu, Vodicama, Tribunju, Sonkoviću, Bićinama i u Đevrskama. Tom prigodom je kotarski referent prikupljao statističke podatke o berbi grožđa i ispitivao je šećer u moštu.⁶⁹

Prema spisu Ispostave banske vlasti, poljoprivrednog odjela u Splitu, koja je zaprimila program rada kotarskog poljoprivrednog referenta za siječanj 1940. godine, Anzulović je održao predavanja i o različitim temama u nekoliko sela: u Betini je održao predavanja o povrcarstvu, u Vodicama i u Tribunju o maslinarstvu

Tablica 7: Brojno stanje stabala maslina na području Dalmacije 1939. godine (Defilippis, 1997)

Kotari	Broj stabala
Benkovac	35.285
Biograd	322.000
Brač	519.650
Dubrovnik	897.164
Imotski	1.596
Knin	1.850
Makarska	331.640
Split	240.900
Šibenik	670.000

te u Konjevratama je održao predavanja na temu voćarstva.⁷⁰ Budući da je taj predio šibenske Zagore imao sve uvjete za razvoj sadnje bajama, trešanja, oraha i višanja.

Razlozi interesa za maslinarstvo leži u novoj agrarnoj politici provedenoj na razini Banovine Hrvatske, a pedo-klimatski uvjeti šireg šibenskog područja išli su tome u prilog.

Kako je u Šibenskom kraju tijekom 1940. godine zabilježen veliki interes za maslinarstvo tako je Kotarski agronom poslao dopis u kojem traži da se umjesto jednog maslinarskog tečaja održe još dva. Prema Anzulovićevim navodima u šibenskom kotaru je posađeno najviše stabala maslina. Opće podatke o sadnji maslina Anzulović navodi u *"Izvešču banskoj vlasti u Splitu od 20. siječnja. 1940. godine"*. Cijelo područje kotara obuhvaćalo je 169 sela i zaselaka. Nadalje, dotadašnji maslinarski tečajevi su imali veći uspjeh nego što se postiglo na zimskim poljoprivrednim tečajevima. Kotarski agronom je prilikom tečajeva iz maslinarstva stavljao naglasak na sadnju maslina naročito na plitkim krškim terenima.⁷¹ Prilikom dopisa je navedena potreba za održavanjem još dva tečaja, u Zlarinu i otoku Kapriju pored predviđenog u Bribirskim mostinama.⁷² Korelacije tečajeva sa visinom prinosa u to vrijeme nije evidentirano, budući u izvještajima o urodu za razdoblje 1939.–1941. nema navedenih podataka.

66 DAŠI, ZP, *Kraljevska banska uprava primorske banovine-poljoprivredno odeljenje*, broj: 13383/32. Split, 1938. Predmet: *Zimski domaćinski tečajevi za seoske domaćice. Sreskom načelstvu Šibenik. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 30693-9. XI. 1932.*

67 DAŠI, ZP, *Ispostava banske vlasti u Splitu, Poljoprivredni odjel*, Broj: 478/40. Predmet: *Maslinarski tečajevi.*

68 DAŠI, ZP, *Ispostava banske vlasti u Splitu, III. Broj: 17059/39, Predmet: Zimskih gospodarskih tečajeva u zimi 1939/40- obustava održavanja. Split, 13. XII. 1939. Svim sreskim načelstvima u Ispostavi Šibenik.*

69 DAŠI, ZP, *Ispostavi banske vlasti poljopr. odel. III Split, Predmet: Program vanjskog rada sr. polj. referenta za oktobar 1939, Br. 18551.*

70 DAŠI, *Ispostavi banske vlasti poljopriv. odjeljenje Split, Predmet: Program vanjskog rada sreskog agronoma kroz siječanj 1940 god. Načelstvo sreza šibeničkog, Šibenik, No. 23916, 15. XII. 1939.*

71 Peričić, Š. (2010, 271): *Maslina je u dmiškom kraju uzgajana kako slijedi u nastavku: "Do sredine XIX. st. ona je uzgajana jedino na obroncima brda: u selu Kos, u dolini Brištane nedaleko Roškog slapa, te na padinama Promine, u Badnju i Siveriću. Dotle su ondje maslinici pokrivali tek 10 kampa zemlje, koji su godišnje znali davati do 60 barila maslinova ulja."*

72 DAŠI, *Ispostavi banske vlasti, poljopr. Odjel. Split, Predmet: maslinarski tečajevi, potreba održavanja barem još jednog tečaja. Načelstvo sreza šibeničkog Šibenik, 20. I. 1940, Br. 1705.*

Stavljajući šibenski kotar u korelaciju s drugim dalmatinskim mjestima po uzgoju maslina, iz tablice 7. je vidljivo da je u navedenim vremenskim razdobljima najbrojnije stanje stabala maslina na području općina Dubrovnik, Šibenik i Brač.

Do travnja 1941. godine nije se mogla pratiti daljnja djelatnost Vinka Anzulovića iako je kroz čitavo vrijeme postojanja Banovine Hrvatske on ostao i dalje kotarski agronom. Budući da nije nađeno da bi u razdoblju 1941-1944. godine obavljao svoje dužnosti, za vjerovati je da je kroz vrijeme talijanskih okupacijskih vlasti i uprave NDH već bio u mirovini. Po matičnim podacima⁷³ Anzulović je umro 22. siječnja. 1945. godine u Šibeniku.

ZAKLJUČAK

Poljoprivreda je u ondašnje vrijeme (1921-1940.) bila značajna gospodarska grana velikog broja građana Šibenika i njegove okolice. Tadašnje kotarske vlasti su poticale razvoj poljoprivredne edukacije u okviru vlastitih mogućnosti. Glavni kotarski agronom za šibensko područje u tom razdoblju je bio inženjer poljoprivrede Vinko Anzulović. Znatno je doprinio u usavršavanju i edukaciji šibenskog teškara održavanjem poljoprivrednih tečajeva, kao i brojnim predavanjima i terenskim obilascima te obukom o vinarstvu, maslinarstvu, voćarstvu i vrtlarstvu na području Murtera, Vodica, Tijesna, Skradina, Primoštena i Rogoznice, kao i šireg šibenskog kraja. S prvim suvremenijim i organiziranim poljodjelskim tečajevima s ciljem unapređenja zaostale

poljoprivrede započelo se poslije 1921. godine, po dolasku talijanske okupacijske vojske.

I nakon 1929. godine te usvajanja Zakona o unapređenju poljoprivrede radio je na podizanje rasadnika, uzornih maslinika, vinograda i održavanju tečajeva trebalo je pomoći ovu akciju koju je za Dalmaciju i Šibenik poticalo Ministarstvo poljoprivrede. Ministar dr. ing. Oto Frangeš, Stanko Ožanić i kotarski agronom za šire šibensko područje ing. Vinko Anzulović bili su najzaslužniji za provođenje ove akcije. Diljem države održane su poljoprivredne izložbe koje su imale edukativnu i poticajnu svrhu u poljoprivrednoj proizvodnji. Važno je istaknuti da je po proizvodnji vina i ulja Šibenski kotar zauzimao jedno od vodećih mjesta u Dalmaciji. U svom radu Anzulović je pokazao inovativnost i sklonost prema znanstvenom radu koju je primjenjivao direktno na terenu približivši ju najobičnijem puku. Većina izvješća Anzulovića ima i statistički značaj, budući se u dužem kontinuitetu kroz razdoblje 1921-1930. godine iznose podaci, količine vina, maslina i grožđa te stanje tržišta poljoprivrednih proizvoda. Za njega se sa sigurnošću može utvrditi da je bio najplodonosniji i najvažniji agronomski djelatnik (savjetodavac) u razvoju šibenske i dalmatinske poljoprivrede te biljne proizvodnje u ondašnjem vremenskom razdoblju. Širinom prezentacije i obuhvata ovaj je prikaz prvi primjereni ogled o edukativnoj povijesti Šibenika i Dalmacije na području biljne proizvodnje, koji se javlja kao predložak za buduća znanstvena istraživanja iz povijesti poljoprivrede.

73 Matični ured Jelsa-otok Brač, Matična knjiga rođenih., 09. kolovoza. 2016. godine

THE ACTIVITIES OF THE DISTRICT AGRONOMIST VINKO ANZULOVIĆ IN THE EDUCATION OF THE MASSES IN ŠIBENIK DISTRICT ON THE TOPIC OF PLANT PRODUCTION DURING THE PERIOD FROM 1921 TO 1940

Boris DORBIĆ

University of Applied Sciences "Marko Marulić" in Knin, Department of agriculture karst, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Croatia
e-mail: bdorbic@veleknin.hr

Anita PAMUKOVIĆ

University of Applied Sciences "Marko Marulić" in Knin, Department of agriculture karst, Petra Krešimira IV. 30, 22 300 Knin, Croatia
e-mail: apamukovic@veleknin.hr

Milivoj BLAŽEVIĆ

8. dalmatinske udarne brigade 20, 22 000 Šibenik, Croatia
e-mail: milivoj.blazevic@gmail.com

SUMMARY

Agriculture was the most important branch of economy for a large number of inhabitants of Šibenik and its outskirts during the period between 1921 and 1940. Viticulture and wine production were the most developed branches on the territory of this district. Urban and individually out-of-town agriculture were based on vegetable growing. At the time the chief district agronomist for Šibenik district was Vinko Anzulović, an agricultural engineer, who had significantly contributed to professional development and education of the masses through holding agriculture courses. In his work Anzulović showed innovativeness and preference for scientific work. He can certainly be considered as the most productive and the most important agronomist concerning the enhancement of the backward agriculture in both Šibenik and Dalmatia.

Keywords: Vinko Anzulović, plant production, education, development, Šibenik district, Dalmatia

IZVORI I LITERATURA

DAŠI, ZF – Državni arhiv u Šibeniku, Zbirka fotografija.

DAŠI, ZP – Državni arhiv u Šibeniku, Zbirka poljoprivreda.

DAŠI, ZŠ – Državni arhiv u Šibeniku, Zbirka šumarstvo.

Anonymous (1925): Narodna straža. Šibenik, br. 26, 25. VII. 1925.

Anonymous (1940): Poljoprivredna godišnja statistika 1939. Ministarstvo poljoprivrede Kraljevine Jugoslavije, Beograd.

Blažević, M. (2007): Prilog povijesti poljoprivrede šibenskog područja od 1921. do 1941. Godine. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 49, 645–689.

Blažević, M. (2009): Šibensko gospodarstvo od sredine 19. stoljeća do 1921. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 51, 161.

Božić-Buzančić, D. (1993): Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu: pokret za obnovu gospodarstva, gospodarske akademije, ogledni vrtovi i poljodjelske škole druge polovice XVIII. i početka XIX. stoljeća. Split, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta.

Defilippis, J. (1997): Dalmatinsko selo u promjenama. Split, Avium.

Defilippis, J. (2006): Promjene u poljoprivredi i selu Dalmacije u posljednjih stotinjak godina. Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja, 15, 6 (86), 1047.

Dorbić, B. & E. Temim (2015): Povijesni pregled razvoja vrtlarstva i krajobraznog uređenja Šibenika i okolice u razdoblju 1945–1985. godine. Annales, ser. hist. et sociol., 25, 3, 639.

Dorbić, B. & E. Temim (2016): Povijesni pregled razvoja vrtlarstva i krajobraznog uređenja Šibenika i okolice u razdoblju 1880–1945. godine. Annales, ser. hist. et sociol., 26, 2, 227–246.

Dorbić, B., Pamuković, A. & M. Blažević (2014): Prilog poznavanju povijesti hortikulture i bilnogojstvene edukacije stanovništva šibenskog kotara u razdoblju 1920.–1939. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 263–287.

Foretić, D. (1973–1974): Opća razmatranja o zanimanju šibenskog stanovništva s analizom stanja u poljoprivredi u vremenu od 1921. do 1941. Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 12, 143.

Levaković, F. (1992): Poljoprivredna savjetodavna služba u funkciji razvitka sela i seljačkih gospodarstava Republike Hrvatske. Poljoprivredne aktualnosti, 31, 1/2, 1–20.

Matković, P. (1993): Petar Biankini Mastličević–pionir našeg Vrtlarstva-O 60. Obljetnici smrti. Hortikultura, 1–2, 17.

Morović, N. (1937): Crtice iz maslinarstva. Zagreb.

Peričić, Š. (2010): Prinos poznavanju gospodarskih prilika drniškog kraja u XIX. stoljeću. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, 42, 271.

Tambača, A. (1998): Vinogradarstvo i vinarstvo šibenskog kraja kroz stoljeća, Šibenik.

Van Crowder, L., Lindley, W. I., Bruening, T. H. & N. Doron (1999): Agricultural Education for Sustainable Rural Development: Challenges for Developing Countries in the 21st Century. FAO Research, Extension and Training Division.

Žimbrek, T., Grgić, I. & R. Franić (1993): Poljoprivredna savjetodavna služba Republike Hrvatske: stanje i moguće promjene. Agronomski glasnik, 55, 3, 205–220.

Žimbrek, T. (1997): Consultancy Services in Croatian Agriculture. Agriculturae Conspectus scientificus, 62, 3/4, 267–274.

Žimbrek, T. & Đ. Žutinić (1999): Agricultural Consultancy Services and Agricultural Education for Family Farms – View in the Future, IX European Congress of Agricultural Economists, EAAE, Warsaw, 8.

Žutinić, Đ. & M. Dekanić (2010): Uloga poljoprivredne savjetodavne službe u ruralnom razvoju Vukovarsko-Srijemske županije. Agronomski glasnik., 4–5, 239–260.